

Е. О. Сиромятников, аспірант кафедри міжнародного права
Університету митної справи та фінансів
ORCID: 0009-0002-3350-876X

ПОЗОВ В ІНТЕРЕСАХ СУСПІЛЬСТВА (*ACTIO POPULARIS*) У ПРАКТИЦІ АДМІНІСТРАТИВНИХ СУДІВ УКРАЇНИ

У статті проаналізовано практику адміністративних судів України щодо розгляду позовів в інтересах суспільства (*actio popularis*). Зазначено, що Кодекс адміністративного судочинства України прямо не передбачає можливості подання таких позовів, а умови та межі реалізації відповідного права визначаються переважно практикою Верховного Суду. Наголошено на тому, що у сфері охорони довкілля основним правовим інструментом залишається Орхуська конвенція як акт прямої дії. Використано порівняльно-правовий, історичний та системно-структурний методи. Основою емпіричного аналізу стали дані Єдиного державного реєстру судових рішень із моменту початку роботи Верховного Суду (з 15.12.2017 дотепер).

Досліджено постанови Касаційного адміністративного суду та Великої Палати Верховного Суду, що формують підходи до права громадських організацій та фізичних осіб на звернення до адміністративного суду в інтересах суспільства. Зауважено, що Велика Палата Верховного Суду у справі № 910/8122/17 застосувала положення Орхуської конвенції та визнала за громадськими організаціями екологічного спрямування право захищати інтереси суспільства в адміністративному судочинстві. Надалі цю позицію неодноразово було застосовано Верховним Судом в інших справах. Водночас суди першої та апеляційної інстанції у низці справ цю позицію не врахували. Визначено, що поза сферою охорони довкілля Верховний Суд дотримується обережнішого підходу, прив'язаного до обставин конкретної справи, що помітно у постановках Великої Палати у справах № 9901/252/21 та № 990/49/22, висновки яких сформульовано надто загально, що призводить до ризику обмеження доступу до суду в інших категоріях справ.

Обґрунтовано два напрями подальшого розвитку інституту: імплементацію положень Орхуської конвенції до Кодексу адміністративного судочинства України із чітким визначенням процесуальних особливостей розгляду таких справ; поступове розширення законодавчих підстав для подання таких позовів за межами охорони довкілля, зокрема щодо містобудівної діяльності, захисту культурної спадщини та запобігання корупції.

Ключові слова: *actio popularis*, адміністративний суд, адміністративне судочинство, громадський контроль, громадські об'єднання, навколишнє природне середовище, Орхуська конвенція, позов в інтересах суспільства, публічний інтерес, суб'єкти владних повноважень.

E. O. Syromiatnykov. Public interest actions (*actio popularis*) in the practice of Ukraine's administrative courts

The article analyses the practice of administrative courts of Ukraine regarding public interest litigation. The Code of Administrative Justice does not expressly provide for such actions; the conditions and limits of the corresponding right are determined mainly through the Supreme Court's case law. In environmental matters, the principal directly applicable instrument remains the Aarhus Convention. Comparative-legal, historical and systemic-structural methods are employed. The empirical analysis draws on the Unified State Register of Court Decisions since the Supreme Court began operating (from 15.12.2017 to the present).

The article examines rulings of the Administrative Cassation Court and the Grand Chamber of the Supreme Court shaping the right of civil society organisations and individuals to bring administrative claims in the public interest. In case No. 910/8122/17, the Grand Chamber applied the provisions of the Aarhus Convention and recognised the right of environmental civil society organisations to defend the public interest in administrative proceedings. This position has subsequently been reaffirmed by the Supreme Court in other cases. However, first-instance and appellate courts did not take this position into account in a number of cases. It is established that, beyond the sphere of environmental protection, the Supreme Court adheres to a more cautious, fact-specific approach, as is apparent from the rulings of the Grand Chamber in cases No. 9901/252/21 and No. 990/49/22, the conclusions of which are formulated in overly general terms, thereby giving rise to the risk of restricting access to court in other categories of cases.

Two directions for developing this mechanism are substantiated: implementing the provisions of the Aarhus Convention into the Code of Administrative Justice, clearly defining the procedural specifics for handling such cases; and gradually expanding the statutory grounds for such actions beyond environmental protection, in particular to urban planning, cultural heritage protection and prevention of corruption.

Key words: *actio popularis*, administrative court, administrative justice, civic oversight, civil society organisations, the environment, Aarhus Convention, public interest litigation, public interest, subjects of public authority.

© Е. О. Сиромятников, 2026

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу CC BY 4.0

Постановка проблеми. Попри наявність окремих положень міжнародних договорів, які передбачають право громадських об'єднань, зокрема громадських організацій (далі – ГО), звертатися до суду з питань охорони довкілля, національне законодавство не містить чіткого регулювання інституту позову в інтересах суспільства (*actio popularis*) ані в цій, ані в інших сферах.

За цих обставин визначення умов та меж реалізації права на звернення до адміністративного суду в інтересах суспільства відбувається переважно на рівні судової практики Касаційного адміністративного суду у складі Верховного Суду (далі – КАС ВС) та Великої Палати Верховного Суду (далі – ВП ВС). Сформований масив судових рішень характеризується певною непослідовністю у врахуванні раніше сформованих щодо цього питання правових позицій. Це актуалізує потребу в комплексному аналізі практики адміністративних судів України щодо реалізації права на звернення до суду в інтересах суспільства.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Загальнотеоретичну основу розуміння сутності права на судовий захист в адміністративному судочинстві сформували праці В. Бевзенка, Д. Лученка, Р. Мельника, М. Смоковича та інших дослідників. Окремі аспекти судової практики щодо звернення до адміністративного суду в інтересах суспільства аналізували В. Горбалінський [1], О. Легка [2], М. Коваль [3], О. Константиї [4], а в окремих сферах – К. Апанасенко [5] (містобудування) та О. Бузунко [6] (захист довкілля). Найбільш безпосередньо тему висвітлив В. Кравчук у статті 2022 року [7], присвяченій захисту ГО інтересів суспільства. Утім, з часу цієї публікації ухвалено значну кількість постанов КАС ВС та ВП ВС, що зумовлює потребу в проведенні подальшого дослідження.

Метою статті є комплексний аналіз актуальної практики адміністративних судів України щодо розгляду позовів в інтересах суспільства та формулювання на цій основі пропозицій щодо подальшого розвитку відповідного інституту.

Методологічну основу дослідження становлять порівняльно-правовий, історичний та системно-структурний методи, що були реалізовані через поглиблений аналіз Єдиного державного реєстру судових рішень (далі – ЄДРСР) з моменту початку роботи Верховного Суду, тобто з 15.12.2017 до сьогодні. Поза межами дослідження свідомо залишено практику оскарження нормативно-правових актів, адже її вичерпний аналіз неможливий у межах обсягу цієї статті.

Виклад основного матеріалу. Кодекс адміністративного судочинства України (далі – КАСУ) напряду не передбачає можливості подання позовів в інтересах суспільства. Натомість можливість подання цих позовів передбачена ратифікованою Україною Орхуською конвенцією [8]. Водночас положення цієї Конвенції передбачають можливість встановлення державами критеріїв, яким мають відповідати представники громадськості (п. 3 ст. 9), або обов'язку попереднього вичерпання адміністративних процедур (п. 2 ст. 9). Отже, Конвенція передбачає подальше законодавче регулювання окремих питань на національному рівні, чого в Україні зроблено не було. Внаслідок цього неоднозначним залишається питання, чи може бути ця прогалина компенсована судовою практикою.

Під час діяльності нового Верховного Суду було напрацьовано підходи щодо позовів в інтересах суспільства, а сам термін *actio popularis* активно застосовується судами (особливо судами адміністративної юрисдикції):

Таблиця 1

Кількість судових рішень в ЄДРСР зі згадкою терміна <i>actio popularis</i>	
Адміністративне судочинство	166
у тому числі судових рішень Верховного Суду	47
з них судових рішень КАС ВС	41
з них судових рішень ВП ВС	6
Інші види судочинства	37
у тому числі судових рішень Верховного Суду	3
з них судових рішень Касаційних судів у складі ВС	3
з них судових рішень ВП ВС	0
Усього	203

Крім цього, також наявна значна кількість судових рішень, де судами використовуються поняття «позов в інтересах суспільства» або взагалі не визнається напряду факт подання позову, що має виразні ознаки *actio popularis*.

Прикладом першого випадку є постанова ВП ВС у справі № 910/8122/17 [9] за позовом Міжнародної благодійної організації «Екологія-Право-Людина» про заборону діяльності дельфінарію. ВП ВС застосувала п. 3 ст. 9 Орхуської конвенції, сформувавши підхід, за яким ГО у сфері охорони довкілля, що діє відповідно до статутних цілей, має право захищати інтереси суспільства, зокрема в порядку адміністративного судочинства.

Вважаємо, що ця постанова ВП ВС відповідає духу Орхуської конвенції, преамбула якої проголошує: «...громадяни повинні мати доступ до інформації, право брати участь у процесі прийняття рішень і доступ до правосуддя з питань, які стосуються навколишнього середовища...», а «...дієві судові механізми мають бути доступними для громадськості, включаючи організації, з метою забезпечення захисту її інтересів і дотримання законності...» [8]. З огляду на пряму дію Конвенції відсутність її подальшої імплементації не можна тлумачити на користь обмеження доступу до правосуддя.

У ЄДРСР [10] є понад 140 посилань на цю постанову ВП ВС. При цьому проведений аналіз підтверджує наявність випадків неврахування цих висновків. Наведемо кілька прикладів, що відбулися вже після активного поширення висновків ВП ВС в аналітичних матеріалах [11; 12] та дайджестах [13; 14].

Перший стосується звернення ГО «Національний екологічний центр України» з позовом до Державної інспекції ядерного регулювання України про скасування постанови про продовження експлуатації енергоблока АЕС. Постановою у справі № 640/11088/20 [15] апеляційний суд підтримав позицію суду першої інстанції, що права позивача не було порушено не відповідачем, а отже потреби аналізувати обґрунтованість самого позову немає.

Іншим випадком є звернення ГО «Юаенімалс» з позовом про припинення діяльності контактного зоопарку «Звірополіс», який, на думку позивача, утримував тварин з порушенням правил та без відповідного дозволу. Паралелі зі справою щодо дельфінарію тут є ще виразнішими. Проте апеляційний суд надав власне тлумачення положенням Орхуської конвенції та підтримав висновок суду першої інстанції, що звернення до суду до моменту звернення до Держекоінспекції України щодо конфіскації тварин є передчасним. Показово, що апеляційний суд водночас зазначив: «...під час розгляду цієї справи Держекоінспекція України не надала доказів на підтвердження вчинення дій, направлених на реалізацію наданих та закріплених у законодавстві повноважень, що, на переконання суду, свідчить про недотримання такою принципу належного урядування у межах розглядуваних спірних правовідносин» [16].

Спільним в обох справах є те, що КАС ВС не відкрив касаційне провадження, а апеляційні суди не згадали у своїх рішеннях висновки ВП ВС. Водночас сам КАС ВС ретельніше враховує зазначену позицію. Зокрема, у справі № 420/6045/21 [17] КАС ВС підтримав рішення судів про зобов'язання сільської ради утриматися від експлуатації сміттєзвалища до моменту усунення порушень природоохоронного законодавства. Визнаючи за позивачем – ГО «Громадський контроль екології» право на подання позову, КАС ВС врахував висновки, викладені ВП ВС у справі № 910/8122/17. Також у справі № 540/86/20 [18] КАС ВС застосував цю позицію і до позову фізичної особи, що самостійно звернулася до суду щодо захисту довкілля.

У справі № 320/29225/23 [19] КАС ВС скасував ухвалу про закриття апеляційного провадження та направив справу для продовження розгляду, визнавши за ГО право оскаржити рішення суду щодо питань довкілля, навіть за умови, що організація не була учасником справи під час розгляду позову. Натомість у справі № 420/2256/19 [20] КАС ВС зазначив, що розпорядження міського голови про створення робочої групи з питань благоустрою не стосується довкілля, а фізична особа – скаржник, яка не брала участі в розгляді справи в суді першої інстанції, має довести вплив судового рішення на її права.

У справі № 640/15402/19 [21] КАС ВС залишив без змін ухвалу про відмову у відкритті провадження за позовом ГО «Стоп корупції» про тимчасове зупинення діяльності свиноферми, яка нібито велася з порушенням природоохоронного законодавства. Цю позицію КАС ВС обґрунтував тим, що, на відміну від справи № 910/8122/17 у цій справі суб'єкт владних повноважень належно здійснював свої функції та виніс відповідний припис.

На наше переконання, суд на стадії відкриття провадження не може оцінювати достатність доказів права позивача на звернення до суду, що відповідає усталеній судовій практиці, зокрема висновкам у справі № 990/114/23 [22], які були сформовані ВП ВС. Крім того, у справі № 640/20760/19 [23] КАС ВС визнав за тим самим позивачем (ГО «Стоп корупції») право на позов щодо оскарження розпорядження про затвердження детального плану території під будівництво свинокомплексу. До того ж, у справі № 160/11014/24 [24] КАС ВС підтвердив усталеність практики, пославшись на понад десять власних постанов щодо права ГО на звернення до суду в інтересах громадян для захисту прав у сфері довкілля.

Однією з найбільш резонансних є справа № 320/25649/24 [25] про оскарження розпорядження Київської ОВА щодо зміни цільового призначення лісогосподарської ділянки, яка входить до Смарагдової мережі, для розміщення Національного військового меморіального кладовища. КАС ВС визнав за ГО право на позов і підтримав скасування пунктів розпорядження про вилучення ділянки, зміну її цільового призначення та надання у постійне користування, оскільки міжнародні зобов'язання України (Бернська конвенція та Угода про асоціацію з ЄС) і національне законодавство забороняють зміну цільового призначення земель природоохоронного фонду.

Вважаємо за необхідне зазначити, що описана позиція не перешкоджає державі врегулювати питання доступу громадськості до суду на основі Орхуської конвенції та відповідно до євроінтеграційних прагнень України. Прикладом такого часткового регулювання є Закон України «Про оцінку впливу на довкілля» [26], який передбачає можливість оскаржити висновок з оцінки впливу на довкілля будь-якою особою.

У справі № 640/17323/19 [27] КАС ВС, проаналізувавши пояснювальну записку до законопроекту «Про оцінку впливу на довкілля», наголосив, що ГО «Стоп Корупції» мала право на звернення до суду з позовом про тимчасове зупинення діяльності суб'єкта господарювання у зв'язку з її здійсненням без отримання висновку з оцінки впливу на довкілля. Подібних висновків КАС ВС дійшов також у справі № 240/9382/19 [28].

КАС ВС також застосував Орхуську конвенцію та визнав право ГО на представництво інтересів суспільства та окремих його членів за позовами щодо зобов'язання провести позаплановий облік зелених насаджень (справа № 160/19500/23 [29]) та щодо оскарження рішень про затвердження детального плану частини території гірських Карпат (справа № 807/1314/17 [30]).

Однак відсутність нормативного регулювання цього питання може мати й негативні наслідки для позивачів. Сумніви у суду щодо чіткого зв'язку між статутною метою позивача та предметом спору можуть зумовити направлення справи на новий розгляд. До прикладу, у справі № 826/9175/18 [31] КАС ВС наголосив, що необхідно достеменно з'ясувати безпосередній зв'язок між оскаржуваним дозволом та статутною метою позивача (створення ландшафтного природного парку «Екопарк Осокорки»). Крім того, у справі № 826/4181/17 [32] КАС ВС направив справу на новий розгляд через недослідження статуту позивача – Громадської спілки «Асоціація органів самоорганізації населення м. Києва», що залишило нез'ясованим, чи охоплюється оскарження містобудівних умов статутними завданнями організації.

У справі № 160/19172/23 [33] за позовом п'яти фізичних осіб щодо скасування рішення сільради про надання згоди на розміщення сміттесортувальної станції КАС ВС дійшов висновку, що оскаржуване рішення стосується конкретного суб'єкта господарювання і вичерпує свою дію фактом виконання. Суд зазначив, що позивачі не є учасниками цих правовідносин, а спірне рішення не порушує їхніх прав.

Подібний підхід було застосовано у справі № 810/1110/18 [34], де фізична особа оскаржувала висновок державної екологічної експертизи щодо будівництва електростанції на біомасі. КАС ВС у цій справі зазначив, що в разі порушення відповідачем прав позивача на безпечне довкілля шляхом його забруднення, позивач не позбавлений права вже після початку експлуатації електростанції звернутися до відповідних органів із заявами про проведення перевірок, скаргами тощо.

ВП ВС у справах № 9901/252/21 [35] та № 990/49/22 [36], де позивачами були Донецька регіональна організація Політичної партії «Опозиційна платформа – За життя» (оскаржувала указ Президента про утворення Слов'янської міської військово-цивільної адміністрації) та співголова цієї політичної сили (оскаржував рішення з'їзду партії про дострокове припинення повноважень народних депутатів), зазначила, що чинне законодавство не передбачає права звертатися до адміністративного суду в інтересах невизначеного кола осіб чи суспільства без обов'язку довести безпосередній вплив оскаржуваного рішення на права самого позивача. Також було зазначено, що подання таких позовів допустимо лише як виняток у випадках, прямо передбачених законом або міжнародними договорами щодо охорони довкілля.

Варто наголосити, що в обох справах ВП ВС вирішила закрити провадження на підставі п. 1 ч. 1 ст. 231 КАСУ (справу не належить розглядати за правилами адміністративного судочинства), хоча згідно з усталеною судовою практикою відсутність у позивача права на звернення до суду в матеріально-правовому розумінні є підставою для відмови у задоволенні заявлених позовних вимог. Ця обставина також стала підставою для висловлення одним із суддів окремої думки [37] у справі № 990/49/22. Указані висновки цієї постанови продовжують застосовуватися і самою ВП ВС, яка, зокрема, у справі № 990/166/23 [38] із посиланням на цю постанову дійшла висновку про неможливість розгляду у судах України спору про зобов'язання ВРП вирішити питання про внесення подання про звільнення члена ВРП.

У 1904 році суддя Верховного Суду США О. В. Голмс-молодший в окремії думці зазначив: «Гучні справи, як і складні справи, породжують погане право» (*Great cases, like hard cases, make bad law*) [39]. Позицію ВП ВС у справах № 9901/252/21 та № 990/49/22 сформовано в обставинах із низкою особливостей: особи позивачів, контекст російсько-української війни та політичний характер порушених питань. На наше переконання, небезпека цього підходу в тому, що висновки сформульовано надто загально й категорично, що створює ризик їх застосування для обмеження права на звернення добросовісних позивачів, які стають на захист інтересів суспільства у менш «токсичних» питаннях.

На рівні КАС ВС однією із найбільш цитованих є справа № 640/21611/19, в якій зазначено: «...вирішуючи питання щодо права громадських організацій на звернення до суду в інтересах інших осіб, суди повинні з'ясувати: – статус громадської організації та її засновників, їх безпосередню заінтересованість у вирішенні питання, що є предметом позову; – мету громадської організації та її безпосередній зв'язок з предметом позову; – інтереси яких саме осіб є предметом судового захисту; – чи зверталися ці особи за захистом своїх прав до громадської організації; – добросовісність дій громадської організації, що звертається до суду» [40].

Ці висновки активно застосовуються судами, адже в ЄДРСР [10] міститься понад 350 посилань на цю справу. У значній кількості справ КАС ВС визнає, що позивач захищає власні інтереси чи інтереси членів, не згадуючи про наявність очевидних *actio popularis* у поданому позові. Так, у справі № 1.380.2019.006341 [41] КАС ВС визнав право на позов Представництва Американського об'єднання комітетів для євреїв бувшого Радянського Союзу щодо скасування реєстрації декларації про початок будівельних робіт в історичному центрі м. Львова (біля синагоги та мікви), зазначивши, що хоча організація не мала майнових прав

на спірні будівлі, але діяла відповідно до статутних цілей. Подібний підхід КАС ВС застосував у справі № 380/5929/21 щодо цього ж позивача [42].

Своєю чергою, у справі № 480/3476/22 [43] КАС ВС визнав право на позов за ГО, яка оскаржувала передислокацію військового ліцею, звернувши увагу, що її засновниками є батьки ліцеїстів, а статутною метою є захист прав цих здобувачів освіти. Натомість у справі № 826/9148/16 [44] за позовом ГО «Борщагівська Січ» та фізичної особи про зміну цільового призначення земельної ділянки під забудову, КАС ВС підтримав рішення про відмову в позові, вказавши, що сам факт проживання позивача в селі та належність до територіальної громади не свідчать про порушення її прав, а доводи ГО про порушення інтересів у збереженні зелених насаджень є надто абстрактними.

Крім того, у справі № 640/495/22 [45], де фізична особа оскаржувала постанову КМУ щодо механізму виплати субсидій з мотивів захисту бюджетних коштів, КАС ВС підтримав відмову в позові, зазначивши: «...позивачем не доведено та не аргументовано, яким чином запроваджений оспорюваним нею положенням постанови КМУ порядок нарахування субсидії (у розмірі соціальних нормативів) порушує її *індивідуально визначені права та/або охоронювані законом інтереси*» [45] (курсив наш. – Е. С.).

У справі № 420/6744/22 [46] КАС ВС зазначив, що депутат місцевої ради не наділений повноваженням звертатися до суду з позовом, спрямованим на забезпечення законності та легітимності під час формування і діяльності органів, що утворюються відповідною радою. Аналогічну позицію КАС ВС сформував у справі № 0540/8600/18-а [47]. У цій справі суд відмовив у позові, наголосивши, що депутат місцевої ради не має права самостійно захищати в суді інтереси територіальної громади без відповідного доручення ради. Крім того, КАС ВС у справі № 826/16317/17 [48] де-факто констатував неможливість подання позову в інтересах суспільства щодо оскарження рішень про призначення певної особи на посаду в державних органах.

Більш показовою є справа № 815/6938/17 [49], в якій фізична особа оскаржувала паспорти прив'язки тимчасових споруд (кіосків). КАС ВС визнав правомірною відмову у задоволенні позову в частині оскарження паспортів прив'язки, оскільки вони є актами індивідуальної дії, що стосуються лише підприємця, якому вони видані. Ще одним прикладом такого обмеженого підходу є справа № 826/3266/16 [50] за позовом ГО «Спілка Порятунку Голосіїва» та мешканців сусідніх будинків про скасування рішення про погодження відхилень від державних будівельних норм. У цій справі КАС ВС зазначив, що саме по собі посилення на порушення будівельних норм не є достатнім для висновку про наявність у позивачів – мешканців сусідніх будинків права на подання адміністративного позову.

Водночас у справі № 260/1058/19 [51] КАС ВС підтримав позицію судів попередніх інстанцій щодо наявності у ГО права на оскарження дозволу на виконання будівництва вітрової електростанції. При цьому Суд урахував, що організація була учасником процедури громадського обговорення проєкту спірного будівництва та оскаржувала в іншій судовій справі висновок з оцінки впливу на довкілля.

У справі № 1.380.2019.000319 [52] ТОВ «Верболіз» та його директор оскаржували дії прокуратури Львівської області, зокрема подання касаційної скарги в господарській справі за їх участі. КАС ВС підтримав відмову в позові з мотивів меж юрисдикції адміністративних судів. Утім, занепокоєння у цьому випадку викликає наведене в мотивувальній частині рішення посилення на практику Європейського суду з прав людини щодо недопустимості *actio popularis* та абстрактного оскарження законодавства, адже спірні правовідносини безпосередньо впливали на позивачів.

Вищевикладений аналіз підтверджує, що там, де законодавець «не поспішає» вирішувати відповідні проблеми, ці питання частково вирішуються завдяки еволюції судової практики. Подібним чином В. Кравчук констатує розвиток судової практики щодо створення можливостей захисту інтересів суспільства попри відсутність відповідного нормативного закріплення [7, с. 359]. Він наголошує, що кожен такий спір значною мірою унікальний, оскільки стосується позовів окремих неурядових організацій у різних сферах [7, с. 368].

Судову практику з питань захисту інтересів суспільства неодноразово аналізували фрагментарно та в окремих сферах. Зокрема, О. Бузунко наголошує, що аналіз судової практики підтверджує масштабність порушень законодавства у сфері довкілля в Україні майже за всіма можливими напрямками [6, с. 93–94]. Про масовий характер таких порушень зазначає також Т. Степаненко [53, с. 176]. І. Толкачова та В. Кириченко вказують на відсутність чіткості та структурованості у розгляді судових спорів у цій сфері та наголошують на необхідності «громадського осуду всіх тих структур, керівників підприємств та організацій, які заробляють шалені гроші, знищуючи екологію, а отже і можливості для існування в гармонійному та чистому навколишньому середовищі» [54, с. 36–37].

Щодо останнього твердження, то ми не можемо погодитися з думкою про надзвичайну важливість подібного спільного з державою «осуду» недобросовісних підприємців, оскільки проаналізована вище судова практика демонструє, що держава часто сама порушує природоохоронне законодавство. За таких обставин ефективнішим видається посилення автономних і самостійних можливостей ГО здійснювати громадський контроль, оскаржуючи як бездіяльність публічної адміністрації, так і її конкретні дії чи рішення. Остаточне вирішення спорів все одно залишається за судами, зокрема Верховним Судом, який переглядає більшість суспільно важливих справ у сфері охорони довкілля. У зв'язку з цим погоджуємося

з М. Красновою, яка розглядає доступ до правосуддя як ключову передумову захисту екологічних прав [55, с. 52–53].

Щодо сфери містобудування К. Апанасенко наголошує, що долучення окремих громадян та ГО до судового оскарження незаконних забудов є наслідком неефективної та несвоечасної діяльності органів публічної адміністрації [5, с. 56–57]. Крім того, у сфері містобудування позивачами часто виступають саме ГО, які не є безпосередніми учасниками спірних правовідносин [56, с. 45, 47]. За таких умов, вважаємо, що ГО будуть і надалі активно подавати позови у цій сфері навіть попри можливі процесуальні перепони.

Щодо загальної ролі та значення цього інституту, О. Базов зазначає, що розвиток доктрини *actio popularis* є серйозним фактором підвищення ефективності правосуддя [57, с. 143]. Крім того, Я. Ніколаєнко вказує, що суди мають бути «остаточними арбітрами в багатьох суспільних питаннях, а не тільки в приватних суперечках» [58, с. 50].

Хоча зазначені тези не виглядають безспірними, очевидно, що в сучасних умовах роль судів у контролі за діями влади, щонайменше в таких чутливих сферах, як захист довкілля, має поступово зростати. Оскільки правосуддя за своєю природою полягає у вирішенні юридичних спорів, збільшення такої ролі має відбуватися передусім завдяки розширенню та/або конкретизації можливостей різних учасників суспільного життя ініціювати судові спори.

Висновки. Аналіз практики адміністративних судів та Верховного Суду показує, що інститут позову в інтересах суспільства сформовано на рівні судової практики, а не закону. За відсутності чіткого регулювання в КАСУ основним правовим інструментом у сфері захисту довкілля залишається Орхуська конвенція як акт прямої дії, розвинений у постанові ВП ВС у справі № 910/8122/17 та подальших численних постановках КАС ВС.

Правозастосовна практика залишається непослідовною. Так, у сфері охорони довкілля Верховний Суд підтвердив право ГО на звернення в інтересах суспільства з широким тлумаченням Орхуської конвенції, хоча наявні випадки неврахування цієї позиції судами першої та апеляційної інстанцій. Поза цією сферою Верховний Суд займає значно обережнішу позицію, прив'язану до обставин конкретної справи, що є наслідком відсутності чіткого процесуального регулювання захисту інтересів суспільства (зокрема, за позовами ГО).

На підставі викладеного, вважаємо, що подальший розвиток інституту позову в інтересах суспільства в адміністративному судочинстві України має відбуватися у двох взаємопов'язаних напрямках. По-перше, необхідною є імплементація положень Орхуської конвенції до процесуального законодавства задля формування більш сталого підходу для подання позовів щодо питань захисту довкілля. По-друге, доцільним є поступове розширення законодавчих підстав для подання позовів в інтересах суспільства також щодо інших важливих питань (зокрема, захист культурної спадщини та оскарження рішень у сфері містобудування). Зазначені зміни мають здійснюватися із дотриманням балансу між найкращими світовими практиками та конкретними потребами української правової системи і суспільства.

Перспективним для подальших наукових досліджень вважаємо поглиблене вивчення процесуальних особливостей розгляду позовів в інтересах суспільства (зокрема питань обсягу доказування, участі третіх осіб, розподілу судових витрат) в інших країнах, а також напрацювання пропозицій щодо можливої систематизації судової практики та внесення змін до чинного законодавства.

Список використаних джерел:

1. Горбалінський В. В. Способи судового захисту при оскарженні рішень суб'єктів владних повноважень : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.07. Київ, 2024. URL: <https://nrat.ukrintei.ua/searchdoc/0524U000173> (дата звернення: 24.04.2026).
2. Легка О. В. Громадський інтерес у публічному праві: *actio popularis* як механізм протидії порушенням прав людини. *Правова позиція*. 2025. № 2 (47). С. 23–27. URL: <https://doi.org/10.32782/2521-6473.2025-2.4> (дата звернення: 24.04.2026).
3. Коваль М. П. Основи доктрин адміністративного судочинства у демократичних державах: компаративний аспект : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.07. Одеса, 2025. 476 с. URL: <https://nrat.ukrintei.ua/searchdoc/0525U000302> (дата звернення: 24.04.2026).
4. Константи́й О. В. Право на захист в адміністративному судочинстві України. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. № 9. С. 154–157. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2021-9/37> (дата звернення: 24.04.2026).
5. Апанасенко К. Захист у суді прав та інтересів осіб у сфері містобудування громадянськими об'єднаннями: постановка проблеми. *Економіка та право*. 2021. № 4. С. 56–67. URL: <https://doi.org/10.15407/esonlaw.2021.04.056> (дата звернення: 24.04.2026).
6. Бузунко О. А. Судовий захист екологічних прав в Україні : дис. ... д-ра філософії в галузі права : 081-Право. Київ, 2023. 220 с. URL: <https://nrat.ukrintei.ua/searchdoc/0823U100551> (дата звернення: 24.04.2026).
7. Кравчук В. М. Доступ до адміністративного суду громадських організацій по захист публічного інтересу. *Застосування судами Конституції України: доктрина і практика*. Київ, 2022. С. 359–371.

8. Конвенція про доступ до інформації, участь громадськості в процесі прийняття рішень та доступ до правосуддя з питань, що стосуються довкілля (Орхуська Конвенція): від 25.06.1998 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_015 (дата звернення: 24.04.2026).

9. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 11.12.2018 р. у справі №910/8122/17. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/78977479> (дата звернення: 24.04.2026).

10. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua> (дата звернення: 24.04.2026).

11. Велика Палата Верховного Суду ставить крапку у дискусіях про потребу дозволів у природоохоронній сфері. Екологія Право Людина. URL: <https://epl.org.ua/announces/velyka-palata-verhovnogo-sudu-stavuyt-krapku-u-dyskusiyah-pro-potrebu-dozvoliv-u-pryrodoohoronnij-sferi> (дата звернення: 24.04.2026).

12. Ясинська М. Природоохоронна організація може звернутися в адмінсуд з позовом про заборону дельфінарію – Велика Палата. ЮРЛІГА. URL: https://jurliga.ligazakon.net/news/183160_prirodookhoronna-organizatsiya-mozhe-zvernutisya-v-admnsud-z-pozovom-pro-zaboronu-delfnaryu---velika-palata (дата звернення: 24.04.2026).

13. Верховний Суд. Зведений дайджест судової практики Великої Палати Верховного Суду за 2018 рік. Київ, 2019. 88 с. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/Dajjest_rich_2018.pdf (дата звернення: 24.04.2026).

14. Верховний Суд. Дайджест судової практики Верховного Суду у спорах, що виникають у сфері захисту довкілля та екологічних прав. Київ, 2019. 132 с. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/Dajjest_Ekologia.pdf (дата звернення: 24.04.2026).

15. Постанова Шостого апеляційного адміністративного суду від 26.10.2021 у справі № 640/11088/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/100652878> (дата звернення: 24.04.2026).

16. Постанова Сьомого апеляційного адміністративного суду від 18.09.2025 у справі № 240/18078/24. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/130326315> (дата звернення: 24.04.2026).

17. Постанова Верховного Суду від 30.10.2024 у справі № 420/6045/21. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/122686374> (дата звернення: 24.04.2026).

18. Постанова Верховного Суду від 03.07.2023 у справі № 540/86/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/111949627> (дата звернення: 24.04.2026).

19. Постанова Верховного Суду від 09.10.2025 у справі № 320/29225/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/130870509> (дата звернення: 24.04.2026).

20. Постанова Верховного Суду від 15.05.2020 у справі № 420/2256/19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/89251232> (дата звернення: 24.04.2026).

21. Постанова Верховного Суду від 07.07.2020 у справі № 640/15402/19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/90242748> (дата звернення: 24.04.2026).

22. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 31.08.2023 у справі № 990/114/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/113396904> (дата звернення: 24.04.2026).

23. Постанова Верховного Суду від 11.08.2023 у справі № 640/20760/19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/112783873> (дата звернення: 24.04.2026).

24. Постанова Верховного Суду від 13.08.2025 у справі № 160/11014/24. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/129537700> (дата звернення: 24.04.2026).

25. Постанова Верховного Суду від 29.01.2026 у справі № 320/25649/24. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/133682029> (дата звернення: 24.04.2026).

26. Про оцінку впливу на довкілля : Закон України від 23.05.2017 № 2059-VIII : станом на 15 лис. 2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2059-19#Text> (дата звернення: 24.04.2026).

27. Постанова Верховного Суду від 04.05.2022 у справі № 640/17323/19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/104177810> (дата звернення: 24.04.2026).

28. Постанова Верховного Суду від 17.01.2024 у справі № 240/9382/19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/116365776> (дата звернення: 24.04.2026).

29. Постанова Верховного Суду від 11.04.2025 у справі № 160/19500/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/126550743> (дата звернення: 24.04.2026).

30. Постанова Верховного Суду від 09.10.2024 у справі № 807/1314/17. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/122379452> (дата звернення: 24.04.2026).

31. Постанова Верховного Суду від 26.02.2020 у справі № 826/9175/18. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/87963333> (дата звернення: 24.04.2026).

32. Постанова Верховного Суду від 25.05.2022 у справі № 826/4181/17. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/104466654> (дата звернення: 24.04.2026).

33. Постанова Верховного Суду від 27.05.2024 у справі № 160/19172/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/119308920> (дата звернення: 24.04.2026).

34. Постанова Верховного Суду від 07.12.2021 у справі № 810/1110/18. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/101698504> (дата звернення: 24.04.2026).

35. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 13.07.2023 у справі № 9901/252/21. URL: <https://reuestr.court.gov.ua/Review/112516534> (дата звернення: 24.04.2026).
36. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 21.09.2023 р. у справі № 990/49/22. URL: <https://reuestr.court.gov.ua/Review/113701398> (дата звернення: 24.04.2026).
37. Окрема думка судді Великої Палати Верховного Суду Банаська О. О. від 21.09.2023 у справі № 990/49/22. URL: <https://reuestr.court.gov.ua/Review/114158854> (дата звернення: 24.04.2026).
38. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 05.10.2023 у справі № 990/166/23. URL: <https://reuestr.court.gov.ua/Review/114138253> (дата звернення: 24.04.2026).
39. Decision of Supreme Court of the United States of 14.03.1904 in no. 193 U.S. 197 (1904). URL: <https://supreme.justia.com/cases/federal/us/193/197> (дата звернення: 24.04.2026).
40. Постанова Верховного Суду від 31.03.2021 у справі № 640/21611/19. URL: <https://reuestr.court.gov.ua/Review/96015808> (дата звернення: 24.04.2026).
41. Постанова Верховного Суду від 20.08.2024 у справі № 1.380.2019.006341. URL: <https://reuestr.court.gov.ua/Review/121113322> (дата звернення: 24.04.2026).
42. Постанова Верховного Суду від 10.10.2024 у справі № 380/5929/21. URL: <https://reuestr.court.gov.ua/Review/122379067> (дата звернення: 24.04.2026).
43. Постанова Верховного Суду від 28.08.2025 у справі № 480/3476/22. URL: <https://reuestr.court.gov.ua/Review/129878544> (дата звернення: 24.04.2026).
44. Постанова Верховного Суду від 23.02.2022 р. у справі № 826/9148/16. URL: <https://reuestr.court.gov.ua/Review/103561917> (дата звернення: 24.04.2026).
45. Постанова Верховного Суду від 15.04.2024 у справі № 640/495/22. URL: <https://reuestr.court.gov.ua/Review/118367292> (дата звернення: 24.04.2026).
46. Постанова Верховного Суду від 10.10.2024 у справі № 420/6744/22. URL: <https://reuestr.court.gov.ua/Review/122226702> (дата звернення: 24.04.2026).
47. Постанова Верховного Суду від 22.07.2021 у справі № 0540/8600/18-а. URL: <https://reuestr.court.gov.ua/Review/98493513> (дата звернення: 24.04.2026).
48. Постанова Верховного Суду від 29.09.2020 у справі № 826/16317/17. URL: <https://reuestr.court.gov.ua/Review/91854821> (дата звернення: 24.04.2026).
49. Постанова Верховного Суду від 11.08.2021 у справі № 815/6938/17. URL: <https://reuestr.court.gov.ua/Review/98920973> (дата звернення: 24.04.2026).
50. Постанова Верховного Суду від 23.02.2021 у справі № 826/3266/16. URL: <https://reuestr.court.gov.ua/Review/95138965> (дата звернення: 24.04.2026).
51. Постанова Верховного Суду від 24.04.2024 у справі № 260/1058/19. URL: <https://reuestr.court.gov.ua/Review/118599491> (дата звернення: 24.04.2026).
52. Постанова Верховного Суду від 24.02.2021 у справі № 1.380.2019.000319. URL: <https://reuestr.court.gov.ua/Review/95110948> (дата звернення: 24.04.2026).
53. Степаненко Т. Групові позови в Україні: правове регулювання, судова практика та законодавчі перспективи. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. № 10. С. 174–177. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2021-10/43> (дата звернення: 24.04.2026).
54. Толкачова І. А., Кириченко В. В. Проблеми захисту екологічних прав людини в Україні. *Юридичний вісник. Повітряне і космічне право*. 2020. № 3. С. 32–39. URL: <https://doi.org/10.18372/2307-9061.56.14888> (дата звернення: 24.04.2026).
55. Краснова М. Судове дослідження механізмів реалізації екологічних прав громадян як ефективна гарантія їхнього захисту. *Міжнародний судовий форум: «Судовий захист природного довкілля та екологічних прав»* : Зб. матеріалів, м. Київ, 7 листоп. 2019 р. Київ, 2019. С. 51–54. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/Zbirnik_Eko_forum.pdf (дата звернення: 24.04.2026).
56. Підлужний В. М., Сиромятников Е. О. Оскарження індивідуальних актів у сфері містобудування крізь призму захисту законного інтересу. *Правова позиція*. 2023. № 1 (38). С. 43–48. URL: <https://doi.org/10.32782/2521-6473.2023-1.8> (дата звернення: 24.04.2026).
57. Базов О. Окремі питання запровадження судової доктрини action popularis. *Соціальні права та їх захист адміністративним судом* : Зб. матеріалів III Міжнар. науково-практ. конф., м. Київ, 4 верес. 2020 р. 2020. С. 137–144. URL: <https://rm.coe.int/materials-socialrights-2020/1680a165f8> (дата звернення: 24.04.2026).
58. Ніколаєнко Я. М. Поняття та зміст права на судовий захист: сучасний погляд. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія : Юриспруденція*. 2014. № 8. С. 48–50. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvmgu_jur_2014_8_14 (дата звернення: 24.04.2026).

Дата першого надходження статті до видання: 20.04.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 14.05.2026

Дата публікації (оприлюднення) статті: 29.05.2026